

TOMIZM POLSKI

1946-1965

słownik filozofów

wydawnictwo
von Gorowiecky

TOMIZM

POLSKI

1946–1965 słownik filozofów

TOMIZM

POLSKI

1946–1965 słownik filozofów

Redakcja naukowa:

Bożena Listkowska

Artur Andrzejuk

WYDAWNICTWO *von borowiecky*

Radzymin–Warszawa 2020

© Copyright by Wydawnictwo von borowiecky, Radzymin 2015

Żadna część tej książki nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych — bez pisemnej zgody autora i wydawcy.

Recenzenci: ks. prof. zwycz. dr hab. Edmund Morawiec
prof. zwycz. dr hab. Mieczysław Gogacz
ks. prof. dr hab. Józef M. Dołęga
dr hab. Piotr S. Mazur, prof. Ignatianum
Pr. ThDr. PaedDr. Andrej Slodička, PhD.

Redakcja naukowa: Bożena Listkowska
Artur Andrzejuk

Przy współpracy zespołu: Urszula Wolska
Iwona Solecka-Karczewska
Anna Krajska
Izabella Andrzejuk

Projekt okładki: Mieczysław Knut

Realizacja projektu: Wydawnictwo *von borowiecky*

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93

tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl

e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

ISBN 978-83-66480-04-9

Skład i łamanie: Wydawnictwo *von borowiecky*

Pamięci Profesora Tadeusza Klimskiego

Spis treści

BOŻENA LISTKOWSKA, ARTUR ANDRZEJUK, Tomizm polski od zakończenia II wojny światowej do zamknięcia Soboru Watykańskiego II (1946–1965). Wprowadzenie	9
KRYSTYNA KLIMSKA, Stanisław Adamczyk (1900–1971)	13
TOMASZ ARTUR BEK, ARTUR ANDRZEJUK, Wojciech Feliks Bednarski (1911–2006)	33
IWONA SOLECKA–KARCZEWSKA, JERZY NIEPSUJ, Józef Maria Bocheński (1902–1995)	69
BOŻENA LISTKOWSKA, Piotr Chojnacki (1897–1969)	89
AGNIESZKA KLIMSKA, Kazimierz Kłósak (1911–1982)	125
TOMASZ ARTUR BEK, Józef Pastuszka (1897–1989)	141
KRZYSZTOF KALKA, Jan Piwowarczyk (1889–1959)	153
ANNA KRAJSKA, ANDRZEJ MAREK NOWIK, Paweł Siwek (1893–1986)	169
TADEUSZ KLIMSKI, Stefan Swieżawski (1907–2004)	181
TOMASZ PAWLIKOWSKI, Aleksander Usowicz (1912–2002)	199
Skorowidz osobowy	213

Tomizm polski od zakończenia II wojny światowej do zamknięcia Soboru Watykańskiego II (1946–1965).

Wprowadzenie

Książka pt. *Tomizm polski (1946–1965)* jest trzecim z serii *Słownikiem filozofów*, poświęconym historii tego nurtu filozoficznego w naszej ojczyźnie. Dzieje bowiem tomizmu w Polsce podzielono na cztery okresy.

Pierwszy z nich, obejmuje lata 1879–1918, czyli od ukazania się encykliki Leona XIII *Aeterni Patris* do zakończenia I wojny światowej. Okresowi temu został poświęcony pierwszy z serii *Słownik filozofów* zawierający sylwetki: Franciszka Gabryły, Mariana Morawskiego, Stefana Pawlickiego, Idziego Radziszewskiego, Henryka Romanowskiego, Piotra Semenki oraz Kazimierza Waisa. Są to prekursorzy tomizmu i to nie tylko w Polsce.

Okres drugi, od roku 1919 do 1945, czyli od odrodzenia Rzeczypospolitej po I wojnie światowej do zakończenia II wojny światowej, to okres największego rozkwitu filozofii tomistycznej w Polsce. *Słownik* obejmuje następujących autorów: Michała Klepacz, Kazimierz Kowalski, Franciszek Kwiatkowski, Czesław Martyniak, Konstanty Michalski, Jan Salamucha, Franciszek Sawicki, Jan Stepa, Antoni Szymański, Jacek Woroniecki i Aleksander Żychliński. Szkic o Kongresie Tomistycznym w 1935 roku stanowi niejako podsumowanie rozwoju tomizmu w dwudziestolecie międzywojennym.

Trzeci okres obejmuje lata 1946–1965, czyli od zakończenia II wojny światowej do zamknięcia Soboru Watykańskiego II. Został on przedstawiony w niniejszym *Słowniku*, zawierającym szkice na temat: Stanisława Adamczyka, Wojciecha Feliksa Bednarskiego, Józefa Marii Bocheńskiego, Piotra Chojnackiego, Kazimierza Kłósaka, Józefa Pastuszki, Jana Piwowarczyka, Pawła Siwka, Stefana Świeżawskiego i Aleksandra Usowicza.

Tomizm egzystencjalny w Polsce, będący próbą analizy tekstów Akwinaty, skutkujących odkryciem egzystencjalnego charakteru jego filozofii, rozwijał się w II połowie XX wieku. Dla jego pełnego obrazu, powinien więc powstać jeszcze czwarty tom *Słownika*, obejmujący lata 1959–2005 (śmierć Jana Pawła II), który podejmowałby głównie dzieje tego tomizmu.

Dzieje tomizmu w Polsce powojennej mają trzy fazy. Pierwsza z nich, trwająca mniej więcej do roku 1949, to powolne odradzanie się filozofii w Polsce, w tym tomizmu. Odbudowują się przedwojenne ośrodki naukowe i wydawnictwa. Gromadzi się na nowo księgozbiory. Władze komunistyczne, zajęte zwalczaniem niepodległościowego podziemia, nie ingerują

jeszcze zbyt mocno w życie naukowe i kulturalne. Sytuacja ta zmienia się około roku 1949, kiedy polscy i sowieccy komuniści usiłują wprowadzić w Polsce ideologię stalinowsko–leninowsko–marksistowską. Zamykane są wydawnictwa i czasopisma. Likwiduje się wydziały teologiczne na uniwersytetach państwowych (z nich w 1954 roku powstała Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie). Uniemożliwia się pracę naukową wielu filozofom (zmarginalizowano m.in. prace: Piwowarczyka, Ułowicza, Pastuszki); niektórzy z nich muszą pozostać na emigracji (Bednarski, Bocheński i Siwek); oddziaływanie pozostałych, którzy nawet posiadają etaty akademickie (Adamczyk, Chojnacki, Świeżawski) jest radykalnie ograniczone. Sytuację tę odwołania październik 1956 roku i słynna „odwilż”, jednakże nie powoduje ona jakiegoś widocznego ożywienia myśli tomistycznej; raczej pewne otwarcie na Zachód.

Tomizm w Polsce „po drugiej wojnie światowej uważa się za samodzielną, polską, propozycję wyjaśnienia rzeczywistości w jej realności i tożsamości w sposób, który czyni tę metafizykę partnerem najpoważniejszych nurtów filozoficznych”¹. Opinia ta bez wątpienia odnosi się do tomizmu egzystencjalnego, który — pod wpływem S. Świeżawskiego i M.A. Krąpca — zaczął rozwijać się na KUL, obejmując z czasem inne ośrodki naukowe, związane z Kościołem katolickim. Jednakże, przyjęta dla naszego *Słownika* cezura — rok 1965 — już raczej nie obejmuje głównego nurtu tomizmu egzystencjalnego i różnych odmian tomizmu transcendentnego. Te nurty wymagają bowiem osobnego opracowania.

Wobec naturalnej płynności okresów działalności naukowej poszczególnych tomistów, przyjęto zasadę, że w trzecim *Słowniku filozofów* zostaną zamieszczone biogramy uczonych urodzonych przed I wojną światową. W ten sposób w *Słowniku* znalazły się przede wszystkim najstarsze odmiany tomizmu: tomizm tradycyjny i tomizm łowański. Wątpliwości może budzić fakt, że jest w nim także biogram prekursora tomizmu egzystencjalnego w Polsce, S. Świeżawskiego (ur. w 1907 roku), a nie ma np. biogramów Jerzego Kalinowskiego (ur. w 1916 roku) i niewątpliwie dość tradycyjnego etyka, Tadeusza Ślipki (ur. w 1918 roku). Gdy jednak bliżej spojrzymy na ich publikacje, okaże się, że czas działalności naukowej odcisnął i tutaj swoje piętno: prace S. Świeżawskiego tkwią głęboko w tomizmie tradycyjnym, starając się go modyfikować i niekiedy tylko przewycięzać za pomocą egzystencjalnej wersji metafizyki tomistycznej². Natomiast T. Ślipko, jako zdecydowany przeciwnik tomizmu egzystencjalnego i transcendentnego, budował swoje ujęcia w polemice z przedstawicielami tych tomizmów.

Cechą charakterystyczną powojennych wykładów tomizmu, przede wszystkim tradycyjnego, było modyfikowanie ujęć pod wpływem nowszych odmian tomizmu. Te modyfikacje miały trzy główne kierunki. Modyfikacje za pomocą tomizmu egzystencjalnego, słusznie postrzeganego jako precyzyjniejsze odczytanie filozofii Tomasza z Akwinu były domeną głównie metafizyków. Oprócz S. Świeżawskiego można tu też wymienić Stanisława Adamczyka. Filozofowie o nachyleniu łowańskim upatrywali szans dla tomizmu w jego mariażu z na-

¹ Zob. M. Gogacz, *Filozofia tomistyczna w Polsce*, „Życie i Myśl” 31 (1981) 4, s. 68.

² Dotyczy to w szczególności książki pt. *Byt. Zagadnienia metafizyki tomistycznej*, która doczekała się trzech wydań: Lublin 1948, Lublin 1961 [współautor Marian Jaworski] oraz Kraków 1999 [przedruk wydania I].

ukami przyrodniczymi. Starali się zatem w swoich badaniach sięgać do biologii, psychologii eksperymentalnej, fizyki. Takie lowańskie modyfikacje tomizmu tradycyjnego podejmowali np. Piotr Chojnacki i Kazimierz Klósak. Jeszcze inni głosili potrzebę unowocześnienia tomizmu za pomocą języka i metod któregoś z modnych kierunków filozoficznych. Ta tendencja nie obca była Wojciechowi Bednarskiemu i Aleksandrowi Usowiczowi, choć na dobre stała się domeną późniejszych tomistów.

Pomysł na *Słownik filozofów*, obejmujący dawniejszych polskich tomistów, zrodził się przy organizowaniu sympozjum pt. „Tomizm polski od encykliki *Aeterni Patris* do Soboru Watykańskiego II (1879–1965)”, które odbyło się na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 29 listopada 2006 roku i dedykowane było prof. Mieczysławowi Gogaczowi w osiemdziesięciolecie jego urodzin. Sympozjum to organizowała Katedra Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej (Artur Andrzejuk) wspólnie z Katedrą Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej (Tadeusz Klimski). Miało ono być pewną próbą podsumowania badań nad tomizmem polskim zainicjowanych w Akademii Teologii Katolickiej przez prof. M. Gogacza i przez wiele lat przez niego kierowanych.

Opracowując schemat publikacji ustalono listę tomistów i następującą strukturę tekstów:

1. Życiorys z uwzględnieniem edukacji i formacji intelektualnej (środowisko rodzinne, edukacja, studia, prace dyplomowe, profesorowie, podróże naukowe, zainteresowania, ewentualne polemiki, dydaktyka);
2. Publikacje;
3. Główne tezy wyjściowe („ogólnofilozoficzne”, metafizyczne, ontologiczne);
4. Główne dziedziny zainteresowań i osiągnięcia w tych dziedzinach (etyka, epistemologia, pedagogika itp.);
5. Efekty działalności — uczniowie, kontynuacje itp. oraz wnioski końcowe.

Teksty, które spływały powoli do redaktorów, były bardzo różnej objętości, w rozmaitej formie i postaci. Skoro jednak miał powstać *Słownik*, to należało je tak opracować, by zachowana została pewna cykliczność omówień. W celu przyspieszenia prac powołano Komitet Redakcyjny, w którego skład weszły panie: mgr Anna Krajska, mgr Urszula Wolska, mgr Iwona Solecka-Karczewska i dr Izabella Andrzejuk, a który pracował pod kierunkiem dr Bożeny Listkowskiej. Ingerencje w niektóre teksty były na tyle duże, że osoby opracowujące je na nowo stały się ich współautorami. Z czasem okazało się też, że liczba biogramów jest tak duża, iż wymaga podziału na osobne publikacje. W ten sposób powstały trzy *Słowniki* poświęcone przedstawicielom trzech okresów filozofii tomistycznej w Polsce. Zdajemy sobie jednak sprawę, że zestaw nazwisk tomistów nie jest ani kompletny, ani bezdyskusyjny.

Представямы Чителіком *Tomizm polski (1946–1965)*. *Słownik filozofów*, będący efektem naszych wspólnych prac. Ufamy, że stanie się on rodzajem szkicu do obrazu tomizmu polskiego. Wiadomo, że ten szkic wymaga wypełnienia barwami — jeśli ktoś zainteresuje się bliżej któryś z prezentowanych filozofów lub jakimiś podejmowanymi przezeń zagadnieniami i podejmie się opracowania go w ramach swoich badań, to rola *Słownika filozofów*

zostanie spełniona. Nie zdziwi nas wtedy konieczność korekty samego szkicu, bo wprowadzie sylwetki tomistów opracowano zwykle na podstawie badań analitycznych, jednak niemal za każdym razem są to badania pionierskie, a więc początkowe.

Dziękujemy wszystkim, którzy przyczynili się do powstania *Słownika*: autorom biogramów i osobom opracowujących hasła. Wszystkie zalety *Słownika* są ich zasługą. A że zdajemy sobie sprawę z jego niedoskonałości, przeto będziemy wdzięczni za wszelkie poprawki i uwagi.

Stanisław Adamczyk (1900–1971)

Życiorys

Stanisław Adamczyk urodził się 11 października 1900 r. w Łękach, w powiecie Brzesko. W 1918 r. ukończył szkołę średnią w Tarnowie i wstąpił tam do Seminarium Duchownego. W 1923 r. przyjął święcenia kapłańskie, a trzy lata później rozpoczął studia w zakresie filozofii na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, które ukończył w roku 1930. W czasie pobytu w Rzymie otrzymał w 1928 r. stopień doktora filozofii, a w 1930, po dwuletnim kursie profesorskim na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim, stopień *magister aggregatus*. Z racji studiów w *Gregorianum* pozostawał pod wpływem rzymskiej szkoły neotomistycznej, powstałej w XIX w., w której zgodnie z poglądami S. Tongiorgiego i D. Palmieriego — podobnie jak w nowożytności — na pierwszym miejscu badano zagadnienia teoriopoznawcze¹. Po powrocie do Polski ks. S. Adamczyk był katechetą. Od 1935 r. prowadził wykłady w Instytucie Teologii w Tarnowie. Na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w 1939 r. uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego. Po II wojnie światowej, od 1946 r. związał swoją działalność naukową z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, obejmując stanowisko zastępcy profesora metafizyki i teorii poznania na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej. W 1948 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego. W latach 1952–1956 wykładał filozofię w tarnowskim Seminarium Duchownym. Od 1956 r., po ponownym powołaniu na KUL, objął kierownictwo I Katedry Metafizyki (Szczegółowej). W latach 1962–1965 kierował także Katedrą Filozofii Przyrody. Pełnił funkcję prodziekana Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej KUL (1948–1952 i 1961–1964). Pod jego kierunkiem przygotowano 17 prac magisterskich i 8 rozpraw doktorskich. 30 września 1967 r. przeszedł na emeryturę. Był członkiem Towarzystwa Naukowego KUL oraz Papieskiej Akademii św. Tomasza z Akwinu. Zmarł w Krakowie 3 stycznia 1971 r.

Ks. S. Adamczyk opublikował ok. 30 prac naukowych, wśród których szczególne znaczenie miały podręczniki prezentujące tomizm w jego tradycyjnej wersji.

¹ Do szkół neotomistycznych, oprócz szkoły rzymskiej, zalicza się również szkołę hiszpańską w Barcelonie, założoną przez J. Balmès a i szkołę lowańską, założoną przez D. Merciera. W. Michałowski, *Koncepcja, problematyka i aspekty logiczne tomistycznej teorii poznania w ujęciu ks. St. Adamczyka*, „Roczniki Filozoficzne”, 12 (1964) 1, s. 141.

Publikacje

- Arystotelesowsko–tomistyczna koncepcja formy substancjalnej*, „Roczniki Filozoficzne”, 12 (1964) 3, s. 5–15.
- Arystotelesowsko–tomistyczna zasada ruchu wobec współczesnych nauk przyrodniczych*, Lublin 1971.
- Arystotelesowska koncepcja ruchu*, „Roczniki Filozoficzne”, 17 (1969) 3, s. 5–25.
- Bóg właściwą przyczyną sprawczą istnienia substancjalnego w nauce św. Tomasza z Akwinu*, „Roczniki Filozoficzne”, 8 (1960) 1, 71–87.
- De existentia substantiali in doctrina S. Thomae Aquinatis*, Roma 1962.
- De obiecto formali intellectus nostri secundum doctrinam S. Thomae Aquinatis*, Roma 1965.
- De relationi obiecti formalis ad obiectum proprium intellectus nostri secundum doctrinam S. Thomae Aquinatis (recensionis responsum)*, „Roczniki Filozoficzne”, 10 (1962) 4, s. 127–131.
- De universali concurso divino in doctrina S. Thomae Aquinatis*, Placenza 1970.
- De valore obiecti formalis in epistemologia thomistica*, „Gregorianum”, 38 (1957), s. 630–657. *Filozofia*, Lublin 1955.
- Harmonijna zwartość systemu tomistycznego*, Lwów 1938.
- Harmonijna zwartość systemu tomistycznego*, „Collectanea Theologica”, 19 (1938) 1, s. 47–58.
- Kosmologia*, Lublin 1963.
- Krytyka ludzkiego poznania*, Lublin 1962.
- Metafizyka naturalnego powstania rzeczy według św. Tomasza z Akwinu*, „Roczniki Filozoficzne”, 11 (1963) 3, s. 5–13.
- Metafizyka ogólna, czyli ontologia*, Wyd. TN KUL, Lublin 1960.
- Nowoczesna a tomistyczna problematyka przyczynowości*, „Roczniki Teologiczno–Kanoniczne”, 8 (1961) 3, s. 15–16.
- Obiektywizm ludzkiego poznania w nauce arystotelesowsko–tomaszowej*, „Roczniki Filozoficzne”, 15 (1967) 1, s. 59–72.
- Ontyczno–psychiczna struktura aktu poznawczego w nauce Arystotelesa i Tomasza*, „Roczniki Filozoficzne”, 8 (1960) 4, s. 5–39.
- Pierwiastki duchowe w człowieku w świetle nauki św. Tomasza z Akwinu*, „Roczniki Filozoficzne”, 2–3 (1949–1950), s. 60–84.
- Przedmiot formalny w epistemologii tomistycznej*, „Roczniki Filozoficzne”, 1 (1948), s. 98–122.
- Psychologia metafizyczna*, [w:] *Sprawozdania TN KUL*, t.13, Lublin 1963, s. 40–42.
- Różnica między istotą a istnieniem stworzeń według nauki św. Tomasza z Akwinu*, Lwów 1939.
- Różnica między istotą a istnieniem substancjalnym w nauce Arystotelesa*, Lublin 1960.
- Różnica między istotą a istnieniem substancjalnym w nauce Arystotelesa*, „Roczniki Filozoficzne”, 7 (1959) 1, s. 103–127.
- Struktura bytu przygodnego według Arystotelesa*, (Uwagi na marginesie „Struktury bytu” o. A. Krąpca) „Roczniki Filozoficzne”, 12 (1964) 3, s. 99–103.

Teocentryzm tomizmu, [w:] *Pastori et Magistro*, Lublin 1966, s. 339–349.

Tomistyczna teoria poznania zmysłowego, Tarnów 1938.

Udział stworzenia w powstawaniu naturalnym istnienia substancjalnego, „Roczniki Filozoficzne”, 9 (1961) 1, s. 101–117.

Wartość epistemologiczna pięciu dróg św. Tomasza z Akwinu, „Roczniki Filozoficzne”, 13 (1965) 1, s. 13–19.

W odpowiedzi recenzentom „Krytyki ludzkiego poznania”, „Zeszyty Naukowe KUL”, 6 (1963) 2, s. 79–87.

Współdziałanie Boga z czynnościami przyrody według nauki św. Tomasza z Akwinu, „Roczniki Filozoficzne”, 16 (1968) 3, s. 15–23.

Zagadnienia wybrane z filozofii. Inteligencja zwierząt, Lublin 1937.

Zupełna analogia między przedmiotem formalnym umysłu i zmysłów w nauce św. Tomasza z Akwinu, „Collectanea Theologica”, 16 (1935) 1, s. 104–113.

Zupełna zależność stworzenia od Stwórcy w nauce św. Tomasza z Akwinu, „Roczniki Filozoficzne”, 14 (1966) 1, s. 17–31.

Podstawy filozofii S. Adamczyka

S. Adamczyk uprawiał tomizm tradycyjny, ale dążył do przedstawienia samej myśli św. Tomasza i nie ulegał interpretacjom, zwłaszcza podręcznikowym. Sięgał wprost do tekstów św. Tomasza i Arystotelesa. Tradycyjny charakter jego tomizmu wyraża przede wszystkim forma i struktura pisarska. Jest bardziej wyrazisty niż tomizm, np. F. Gabryła, i mimo wszystko bliższy nurtowi egzystencjalnemu. Nie zmienia to jednak faktu, że wybór tekstów i komentarze dotyczące stawianych przez autora tez, sytuują ostatecznie całość jego badań w ramach tomizmu tradycyjnego.

Nieprzypadkowo i nie bez wpływu myśli Arystotelesa, w problematyce bytu na pierwszym miejscu pojawia się zagadnienie istoty. Zwracając uwagę na wspomnianą pozycję istoty w bycie, S. Adamczyk badał również jej powiązanie z istnieniem. Teksty poświęcone istnieniu, stanowią modyfikacje tradycyjnego tomizmu w wydaniu tego autora. Publikacje S. Adamczyka ukazują, że źródła problematyki istnienia szukał on nawet w tekstach Arystotelesa, usiłując bronić tezy, że już Stagiryta sformułował wyraźną wersję realnej różnicy pomiędzy istotą i istnieniem.

Badane powiązania istoty z istnieniem w bycie substancjalnym stały się powodem ważnych dyskusji filozoficznych toczących się na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim między zwolennikami tomizmu tradycyjnego, z S. Adamczykiem na czele i grupą uczonych rozwijających tomizm egzystencjalny i skupionych wokół M. A. Krąpca.

Główne dziedziny zainteresowań

S. Adamczyk opublikował wyniki swoich badań dotyczących głównych dyscyplin filozoficznych: metafizyki, kosmologii, teorii poznania (krytyki ludzkiego poznania). W związku z tym można zauważyć pewną zgodność podejmowanej przez niego problematyki z tą, którą przedstawiał np. typowy, wielokrotnie wznawiany podręcznik neoscholastyczny J. Gredta². Jest w nim przedstawiona problematyka z zakresu logiki formalnej i materialnej, filozofii przyrody, duszy, metafizyki ogólnej i szczegółowej oraz etyki. Nie wszystkie zamierzenia wydawnicze S. Adamczyka zostały zrealizowane. W *Sprawozdaniach Towarzystwa Naukowego KUL*, zamieszczono przedstawiane na posiedzeniach Towarzystwa Naukowego KUL plany opublikowania prac z zakresu teodycei i psychologii metafizycznej. Autor uznając autonomię dyscyplin filozoficznych, jednocześnie wskazywał na znaczące powiązania metafizyki z innymi dyscyplinami filozoficznymi. Charakterystyczne jest także akcentowanie przez niego metody scholastycznej, która, jak wciąż zaznaczał, daje przejrzystość wyrażen językowych i ścisłość wnioskowania.

Kosmologia

W *Kosmologii* S. Adamczyk podjął próbę: „pogodzenia wyników nauk przyrodniczych o strukturze ciał naturalnych z tradycyjną nauką arystotelesowsko-tomistyczną”³. Idąc śladami F. Gabryły, K. Waisa i J. Stepy⁴ postanowił uaktualnić ich analizy o nowe wyniki badań w obszarze filozofii przyrody nieożywionej, a zarazem przedstawić je „ściśle w duchu filozofii tomistycznej”. Autor ograniczył się do podjęcia zasadniczych problemów w tej dyscyplinie.

Kosmologię określił jako naukę „o świecie materialnym w jego ostatecznych przyczynach w świetle umysłu ludzkiego”⁵. Będąc nauką, a więc poznaniem pewnym i uporządkowanym, kosmologia poszukuje właściwych sobie przyczyn. S. Adamczyk przeciwstawił się pozytywistom Koła Wiedeńskiego uznającym za bezprzedmiotowe wszystkie problemy, których nie można rozwiązać metodą nauk przyrodniczych.

Zwrócił uwagę na to, że kosmologia, zajmując się światem, jest nauką odrębną od logiki, etyki, metafizyki ogólnej i szczegółowej (teodycei), ale zarazem powinna zachować realizm, przeciwstawiając się tak idealizmowi nowożytnemu (Wolffa, Kanta), jak i transcendentalizmowi Maréchala⁶.

Określając kosmologię jako dyscyplinę zajmującą się światem materialnym, S. Adamczyk wskazał, że nie powinna ona objąć nauki o duszy ani żadnych objawów życia istot niższych

² J. Gredt, *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, t. 1–2, Friburgi Brisg.–Barcilone, 1956.

³ S. Adamczyk, *Kosmologia*, Lublin 1963, s. 5.

⁴ Autor odnosi się do następujących prac wymienionych neotomistów: F. Gabryl, *Metafizyka ogólna, czyli nauka o bycie*, Kraków 1903; F. Gabryl, *Filozofia przyrody*, Kraków 1910; J. Stepa, *Poznawalność świata rzeczywistego w oświeceniu św. Tomasza z Akwinu*, Lwów 1930; K. Wais, *Ontologia, czyli metafizyka ogólna*, Lwów 1926.

⁵ S. Adamczyk, *Kosmologia...*, op. cit., s. 6.

⁶ Tamże, s. 7.

od człowieka, zaliczanych do przyrody ożywionej. Kosmologię powinno wyróżniać badanie świata w jego ostatecznych, a nie, jak nauki przyrodnicze, w bezpośrednich przyczynach. Pojęcia przyczyny oraz ich rodzajów należy szukać w metafizyce. Nauki przyrodnicze, badając zjawiska, wskazują na ich bezpośrednie przyczyny jako racje wystarczające badanych zjawisk. (Niektórzy przyrodnicy zastępują termin „przyczyna”, określeniem „warunek konieczny i wystarczający” wystąpienia innego zjawiska).

S. Adamczyk zarzucał, m.in. K. Kłósakowi, że kosmologia w jego ujęciu, w problematyce przyczyn, ogranicza się jedynie do przyczyn wewnętrznych bytu, wykluczając Boga jako zewnętrzną przyczynę sprawczą i celową. Zarzut ten mógł budzić pewne wątpliwości, ponieważ K. Kłósak dostrzegał potrzebę dalszego wyjaśnienia przygodności samej materii, co nie wykluczało poszukiwania dla niej i samych rzeczy przygodnych, przyczyny zewnętrznej.

S. Adamczyk zaznaczał, że kosmologia, zajmując się także początkiem i celem ostatecznym świata, jest formułowana tylko w świetle ludzkiego umysłu, a więc bez odwołania się do Objawienia⁷.

Kosmologia nie należy wprowadzić do metafizyki, ale stosuje jej zasady do nauk o przyrodzie nieożywionej, dlatego była określana jako „metafizyka stosowana”. Przy tej okazji S. Adamczyk wskazywał na inne nazwy używane przez niescholastyków zajmujących się wiedzą o przyrodzie np. „przyrodoznawstwo” (I. Newton), „prosta synteza zjawisk naukowych” (J. Dewey), „syntetyczne ujęcie wyników nauk przyrodniczych” (E. Becker), „teoria wiedzy” (B. Gawecki). Specyficznie określa się też ją mianem „kosmologii naukowej”, na którą składają się kosmografia i kosmologia⁸.

Teodycea

Na temat teodycei S. Adamczyk pisał w *Metafizyce ogólnej* i w streszczeniu swego wystąpienia, zamieszczonym w *Sprawozdaniach Towarzystwa Naukowego KUL*. Zarysowując tam najważniejsze elementy planowanej publikacji pt. *Teologia naturalna, czyli teodycea*⁹, wskazywał na kilka zagadnień. Najpierw zwrócił uwagę na to, że pojęcia o Bogu są tylko analogiczne i uzyskiwane drogą aposteriorycznego dowodzenia, metodą analogii proporcjonalności właściwej. Dzięki temu można orzekać o istnieniu i istocie Bożej.

Stwierdził też, że o istocie Boga wypowiada się teologia dogmatyczna i dlatego chciał skupić swoją uwagę na wykorzystaniu w teodycei pięciu dróg św. Tomasza (z ruchu, z podporządkowania sobie przyczyn sprawczych, z przygodności stworzeń, ze stopni doskonałości, z celowości w naturze pozbawionej poznania).

Teodycea powinna określać naturę fizyczną i metafizyczną Boga oraz Jego przymioty. Za najbardziej oryginalną część teodycei uznał autor rozdział omawiający działalność Boga,

⁷ Tamże, s. 7–8.

⁸ Tamże, s. 8.

⁹ *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL* (1965) 14, s. 55–56.

który przez istnienie tworzy i zachowuje stworzenia zarówno co do substancji, jak i co do ich przypadłości, oraz otacza je Opatrznością.

Teoria poznania

Głównym zagadnieniem *Krytyki ludzkiego poznania* jest możliwość dojścia do prawdy odtwarzającej rzeczywistość. W książce, mającej charakter podręcznika, S. Adamczyk przedstawił realizm poznawczy filozofów chrześcijańskich, opierających się na ustaleniach Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu. Inne poglądy uważał za mające znaczenie drugoplanowe.

Spośród publikacji wcześniejszych, za scholastyczne uznał jedynie poglądy teoriopoznawcze ks. F. Gabryła i uzupełniające je ujęcia ks. J. Stepy oraz *Kryteriologię* ks. kard. D. Merciera.

W *Krytyce...* autor zastosował metodę scholastyczną ze względu na jej tradycję naukową oraz wartość dydaktyczną. Przejawiała się ona w precyzyjnym formułowaniu pojęć, wnikliwości, porządku i systematyczności wywodu¹⁰.

Psychologia metafizyczna

W zaplanowanej jako podręcznik dla seminariów duchownych i nieopublikowanej *Psychologii metafizycznej* S. Adamczyk zamierzał przedstawić Arystotelesowską i Tomaszową naukę o duszy¹¹. Jako zasada czynności psychicznych i wegetatywnych, dusza znajduje się we wszystkich istotach żyjących. Biologia i psychologia eksperymentalna również zajmują się czynnościami życiowymi, ale, zdaniem S. Adamczyka, nie odnoszą się one do ostatecznej przyczyny tych czynności — duszy.

Pozycja metafizyki w filozofii teoretycznej

W tekstach filozoficznych S. Adamczyka najważniejszy zespół zagadnień stanowi metafizyka, a w związku z tym na pierwsze miejsce wysuwa się koncepcja bytu. Poznanie tej dziedziny badań wydaje się mieć zasadnicze znaczenie dla pełniejszego zrozumienia innych zagadnień filozoficznych podejmowanych przez autora. Na pierwszeństwo zagadnień metafizycznych zwracali uwagę polemizujący z poglądami S. Adamczyka, np. M. A. Krąpiec, S. Kamiński, A. B. Stępień i in.¹²

¹⁰ S. Adamczyk, *Krytyka ludzkiego poznania*, Lublin 1962, s. 5.

¹¹ S. Adamczyk, *Psychologia metafizyczna*, [w:] *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL*, t. 13, Lublin 1963, s. 40–42.

¹² Dla przykładu można wskazać zarzut A. B. Stępnia dotyczący mieszania problematyki z zakresu metafizyki poznania i teorii poznania w odniesieniu do zagadnienia struktury władz i czynności poznawczych. Zob. A. B. Stępień, *Wartości poznawcze w ujęciu współczesnej filozofii tomistycznej*, „Studia Filozoficzne”, 206–207 (1983) 1–2, s. 64–65.

Główne elementy koncepcji metafizyki S. Adamczyka znajdują się w książce mającej charakter podręcznika, pt. *Metafizyka ogólna, czyli ontologia*¹³. Jest to wykład zwięzły i przejrzysty. Ta zrozumiała skądinąd potrzeba zwięzłości, a nawet skrótowości, budzi czasami dodatkowe pytania w związku z poruszonymi zagadnieniami. Formuła podręcznikowego przedstawienia zagadnień metafizycznych jest charakterystyczna dla tomistów tradycyjnych. Książka została napisana w 1958 r. przy użyciu metody scholastycznej, w której znaczącym sposobem uzyskiwania wiedzy było używanie sylogizmów.

Wskazując na pozycję metafizyki wśród nauk, S. Adamczyk przytaczał opinie Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu. Przypisanie metafizyce pierwszego miejsca wśród nauk wynika z doskonałości przedmiotu, którym się ona zajmuje. W ujęciu autora jest nim natura bytu jako takiego, która zostaje wyrażona w najogólniejszych zasadach, w ujmowaniu Boga jako ostatecznej przyczyny sprawczej i celowej wszechrzeczy. Świadczy to o autonomii tej nauki, a zarazem o jej godności, ponieważ poznaje się tu najdoskonalszy ze wszystkich bytów. Ponadto podkreślana jest użyteczność metafizyki, wyrażająca się w tym, że poznane zasady bytu wykorzystywane są przez pozostałe nauki filozoficzne. Stąd znane określenia użyte przez wspomnianych filozofów, dla których metafizyka jest „filozofią pierwszą”, „królową nauk”, a nawet „najbardziej normatywną częścią filozofii”¹⁴.

W *Metafizyce ogólnej...* autor dał wyraz swojemu przekonaniu, że brak znajomości zasad metafizycznych był w przeszłości powodem powstawania poważnych błędów w różnych koncepcjach filozoficznych, od czasów starożytnych do współczesnych, i to niezależnie od tego, czy ich twórcy byli pozytywnie czy negatywnie nastawieni do samych metafizycznych problemów i związanych z nimi wyników badań. Adamczyk, za K. Joelem, stwierdził, że brak metafizyki utrudnia budowanie światopoglądu, a zarazem pozbawia człowieka poczucia najwyższej jedności obejmującej podmiot i przedmiot poznania, ułatwiającej wzajemne przystosowanie się ducha i świata¹⁵.

Praktyczny wymiar metafizyki

W metafizyce ustala się najogólniejsze w całej filozofii zasady (racje), z których wiele pełni ważne funkcje dla całego, nie tylko filozoficznego, naturalnego poznania. W temacie Boga wskazuje się, że jest On: „ostateczną Przyczyną Sprawczą i Celową wszechrzeczy”¹⁶ i dzięki ujmowaniu przez metafizykę najdoskonalszych racji, wyznaczających wszelką rzeczywistość, sytuuje się ją w nauce na pierwszym miejscu. Stąd znane jej imiona: „filozofia pierwsza”, „królowa nauk”. Adamczyk przedstawia metafizykę jako pierwsze, fundamentalne rozstrzygnięcie podstaw rzeczywistości, które powinno być respektowane przez inne nauki.

¹³ S. Adamczyk, *Metafizyka ogólna, czyli ontologia*, Lublin 1960.

¹⁴ Tamże, s. 8.

¹⁵ Tamże, s. 10.

¹⁶ Tamże, s. 9.

Autor wymienia znanych filozofów o antymetafizycznych nastawieniach, które ujawniały jedynie zasadnicze błędy metafizyczne bądź wprost je powodowały (od sofistów do D. Hume’a, I. Kanta, T. Kotarbińskiego itd.). Podkreślał brak możliwości zbudowania pełnego światopoglądu w sytuacji pozbawienia go metafizycznych podstaw. W publikacjach H. Bergsona, E. Husserla, R. Ingardena, a także S. Leśniewskiego, J. Łukasiewicza i A. Tarskiego dostrzegał przywracanie filozofii problemów metafizycznych i metafizycznego wymiaru nauki¹⁷.

Nawiązując do pozycji metafizyki wśród innych nauk filozoficznych, Adamczyk wskazuje na związek metafizyki ze stopniami abstrakcyjnego poznania, pozwalającymi odzielić ją od kosmologii i psychologii. Metafizyka jest tutaj widziana jako najtrudniejsza dyscyplina filozoficzna, posługująca się poznaniem o najwyższym stopniu abstrakcji i rozumiana jako badająca „byt w oderwaniu od wszelkiej, nawet umysłowej materii”¹⁸.

Autor zwraca uwagę na różnorodność stanowisk tomistów okresu przedwojennego, dotyczących podziału filozofii: różnie sytuowali oni metafizykę względem kosmologii i psychologii. Często odróżniali także metafizykę ogólną od teologii naturalnej i metafizyk szczegółowych. Stanowiska te odzwierciedlały niemalże wszystkie zasadnicze podziały, jakie zdążyły się ukształtować od czasów Arystotelesa po Ch. Wolffa (np. C. Boyera, E. Hugona, T. M. Zigliarii, V. Remea). Sam Adamczyk sądzi, że na pierwszym miejscu klasyfikacji dyscyplin filozoficznych powinna być wymieniona ontologia (i nazywa ją „ściśłą metafizyką”) wraz z teodyceą, a następnie kosmologia i psychologia.

Metoda metafizyki

S. Adamczyk opowiadał się za stosowaniem w metafizyce metody dedukcyjnej. Jest to metoda analizy bytu jako takiego, ujmowanego właśnie przez dedukcyjne dowody aprioryczne umożliwiające pełne uzasadnienie pojęć. Zatem niewystarczające byłoby analizowanie codziennego doświadczenia. Doświadczenie ujmujące zmienność, przygodność, celowość w przyrodzie umożliwia zastosowanie w teodycei dedukcji aposteriorycznej w celu „uznania istnienia Boga jako bytu pierwszego i najdoskonalszego”. Z kolei naturę i właściwości Absolutu poznaje się stopniowo: „przy pomocy czystej dedukcji apriorycznej”¹⁹. Stosowana w metafizyce przez S. Adamczyka metoda dedukcyjna, w zależności od przedmiotu i celu badań miała trzy warianty”²⁰:

— dedukcyjne dowody aprioryczne, gdy przedmiotem badań był byt jako taki, a celem pełne uzasadnienie podstawowych pojęć ontologicznych;

¹⁷ Tamże, s. 10.

¹⁸ Tamże. Materię duchową wyróżniał Salomon Ibn Gabirol. Do jego koncepcji hylemorfizmu nawiązywano w średniowiecznym środowisku franciszkańskim. É. Gilson, *Historia filozofii chrześcijańskiej w wiekach średnich*, tłum. S. Zalewski, Warszawa 1966, s. 225.

¹⁹ Tamże, s. 12.

²⁰ Tamże.

— dedukcja aposterioryczna, gdy przedmiotem było uchwycenie zmienności, przygodności i celowości przyrody, a celem uznanie istnienia Boga jako Bytu Pierwszego i Najdoskonalszego;

— czysta dedukcja aprioryczna, gdy przedmiotem były natura i właściwości Absolutu, a celem prawda o Absolucie.

Autor zdecydowanie opowiadał się za symplicjańską tradycją i określał metafizykę, wprowadzając jako część filozofii teoretycznej, ale „rozpatrującej byt całkowicie niematerialny”²¹. Tym samym chciał ukazać autonomiczność tej dyscypliny nie tylko względem wcześniej wymienionej logiki, etyki, ale również kosmologii i psychologii. Specyfika badań S. Adamczyka wyraźnie ogranicza metafizykę do poznawania bytów wyłącznie niematerialnych.

Dalsza analiza przedmiotu metafizyki pozwoliła S. Adamczykowi na wyróżnienie w zasadniczym przedmiocie materialnym metafizyki pierwszorzędny jej przedmiot, który obejmuje byty niematerialne istniejące w sobie oraz, jako drugorzędny przedmiot metafizyki, byty wprawdzie niematerialne, ale istniejące w innych bytach jako przypadłości. Ponadto wyróżniał byt niematerialny negatywnie, rozważany w oderwaniu od cech materialnych, które faktycznie mu przysługują (np. człowiek) oraz byt niematerialny pozytywnie, czyli byt, któremu faktycznie nie przysługują jakiegokolwiek cechy materialne (Anioł, Bóg)²².

Problematyka bytu pozytywnie i bytu negatywnie niematerialnego była nazywana metafizyką ogólną, inaczej ontologią. Z kolei badania nad naturą bytu pozytywnie niematerialnego były nazywane metafizyką szczegółową.

Źródła metafizyki

Za pierwszorzędne źródło metafizyki autor uznał doświadczenie zewnętrzne i wewnętrzne człowieka wraz z umiejętnością abstrahowania. Za drugie źródło w części teologicznej metafizyki, uznał Pismo Święte i Tradycję kościelną, traktowaną jako informacja historyczna, a także samą historię świecką i kościelną wraz z innymi naukami np. paleografią, archeologią, lingwistyką, jeżeli „wskazują na działalność Boga w świecie”²³. Jako źródła tomistyczne metafizyki przyjął teksty Arystotelesa i św. Tomasza oraz komentarze do tekstów Arystotelesa²⁴.

Prace S. Adamczyka wskazują wyraźnie, że szczególnie zabiegał on o ukazanie powiązań między teodyceą i ontologią, a ponadto o usytuowanie teodycei obok metafizyki. Wydaje się nawet, że teodycea była tu swoście ważniejsza niż metafizyka, tzn. miała szczególną wartość wśród nauk filozoficznych ze względu na znakomitość jej przedmiotu, którym jest

²¹ Tamże, s. 7–8.

²² Tamże, s. 8.

²³ Tamże, s. 13.

²⁴ Na stronach 13–16 *Metafizyki ogólnej* autor wskazuje wcześniejszych komentatorów myśli św. Tomasza z Akwinu: Kajetana de Vio, Jana Capreolusa, Franciszka Sylwestra z Ferrary, Jana od św. Tomasza, Franciszka Suáreza, a ponadto na niemal wszystkich znaczących tomistów współczesnych, bez względu na odmianę tomizmu, w której są sytuowani.

Bóg, Absolut, Pierwsza Przyczyna. W przekonaniu Adamczyka jedynie racje metodologiczne usprawiedliwiały sytuowanie na pierwszym miejscu metafizyki ogólnej, czyli ontologii, ponieważ w tej dyscyplinie filozoficznej poznaje się zasady, które dotyczą każdego bytu, a więc i Absolutu.

Metafizyka ogólna czyli ontologia

Stanowisko S. Adamczyka w sprawie nazwy dyscypliny badającej byt wyraża się włączeniu metafizyki z ontologią²⁵. Przedmiotem metafizyki jest wspomniany wcześniej wszelki rzeczywisty, czy też możliwy, byt niematerialny. Metafizyka ogólna, według Adamczyka, obejmuje cztery zespoły zagadnień: byt w ogólności, właściwości bytu, kategorie bytu oraz przyczyny bytu²⁶.

Swoim ujęciem ontologii S. Adamczyk wywołał polemikę wśród młodszych tomistów. Uwagi M. A. Krąpca i S. Kamińskiego na temat tradycyjnie formułowanej metafizyki ogólnej dobrze charakteryzują problem metafizyki ogólnej w ujęciu Adamczyka i całego tomizmu tradycyjnego.

Głównym punktem zainteresowania S. Kamińskiego jest: „charakterystyka metodologiczna systemu scholastycznej metafizyki ogólnej, a szczególnie problem metodologicznej determinacji tej struktury czyli to, z jakich i jak wzajem powiązanych składa się ona elementów”²⁷. Ma to znaczenie dla budowania metafizyki klasycznej.

Podstawą zastrzeżeń S. Kamińskiego są kryteria formalno–logiczne. S. Kamiński stawia następujące zarzuty analizowanym systemom metafizyki ogólnej²⁸:

1) Brak rozróżnień stopni języka, co powoduje usytuowanie na jednym poziomie tez dotyczących pojęcia bytu, samego bytu i tzw. zasady o bycie, np. zasady sprzeczności — pierwszej zasady rozumowania;

2) Niewłaściwe łączenie tez istotnych dla poznania metafizycznego i samej metafizyki, np. „choć nie można bytu zdefiniować ani nawet wyjaśnić, można go jednak właściwościami określić”²⁹;

²⁵ J. Wojtysiak zwracając uwagę na utożsamianie przez S. Adamczyka ontologii z metafizyką ogólną, zarazem stwierdza: „Tomistycznie pojęta ontologia jest więc nie tyle teorią tego, co wyznacza sferę faktyczności, ile najogólniejszą teorią bytu (metafizyki szczegółowe eksplikują w odniesieniu do poszczególnych postaci rzeczywistości to, co ontologia stwierdza o nich *implicite*). Przedmiot ontologii obejmuje przedmioty metafizyk szczegółowych; ontologia jest po prostu nauką ogólniejszą od każdej metafizyki szczegółowej. Ontologia dostarcza metafizykom szczegółowym wiele podstawowych twierdzeń, z których te muszą korzystać, jednakże twierdzenia ontologiczne nie wystarczą metafizykom do przeprowadzenia ich dyskursów”. J. Wojtysiak, *Ontologia czy metafizyka?*, [w:] *Studia metafizyczne*, t. 1: *Dyscypliny i metody filozoficzne*, red. A. B. Stępień i T. Szubka, Lublin 1993, s. 110.

²⁶ S. Adamczyk, *Metafizyka ogólna...*, *op. cit.*, s. 17.

²⁷ Tamże, s. 308.

²⁸ S. Kamiński, M. A. Krąpiec, *Z teorii i metodologii metafizyki*, Lublin 1962, s. 309–312. W tym wypadku uwagę należy zwrócić na system metafizyki ogólnej S. Adamczyka, a nie P. Dezzy.

²⁹ Tamże, s. 310.